

3. MARIJA KOZAR-MUKIČ: Slovensko Porabje. Ljubljana – Szombathely. 1983. 87.p.
4. Magyar helységnév-azonosító szótár. Szerk. LELKES GYÖRGY. Balassi Kiadó. Budapest. 1992. és
CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. II. Budapest. 1894. 742. 774. 783. 796 és 805. p.
5. Szombathelyi egyházmegye névtára. 1991. Szombathely. 58.p.
6. MUKICSNÉ KOZÁR MÁRIA: Felsőszölnök. Szombathely-Ljubljana 1988. 26. és 29.p.
7. M. KOZÁR MÁRIA: A gyermek születéséhez fűződő rítusok a vasi szlovének-nél. Vasi Szemle. 1988/2. 151.p.
8. A szentek élete. Szt. István Társulat. Budapest. 1984. 78–79.
9. A szentek élete. Szt. István Társulat. Budapest. 1988. 89.p.

FÜLÖP LÁSZLÓ

A névválasztás szempontjai a magyar családnév-változtatásokban

A hagyományos magyar családnévanyag és a mesterséges úton, családnév-változtatással született névállomány sok szempontból: születésük történeti–társadalmi körülményei, az elnevezés módja, az elnevezők és az elnevezettek csoportja, illetve ezek egymáshoz való viszonya alapján különbözik egymástól. A névkeletkezés síkján vizsgálódva azt tapasztaljuk, hogy a családnév természetes keletkezésekor a néviselőhöz kapcsolódó objektív vagy szubjektív jellemzők köre alapján szükség-szerűen motivált név keletkezik. Bár e motiváció idővel, a név öröklődővé válásával elhalványulhat, elveszhet, önkényessé azonban akkor sem lesz, csak másféle motiváció jellemzi: öröklődésének törvényileg is meghatározott szabályai (vö. J. SOLTÉSZ KATALIN, A tulajdonnév funkciója és jelentése. Bp., 1979. 25. E mű az önkényesség és motiváció kérdésében később kiigazításokra is szorult; vö. HAJDÚ MIHÁLY, A magyar helységnevek jelentésszerkezete. In: Szavak – nevek – szótárak. Írások Kiss Lajos 75. születésnapjára. Bp., 1997. 128–9). A mesterséges módon – köztük a névváltoztatással – születő nevek lehetséges motivációs köre nemcsak más jellegű, de jóval tágabb is.

A családnév-változtatások hátterét kutatva azt találjuk, hogy bár nyelven kívüli tényezők indítanak e változtatásokra, a nyelven kívüli kérdések a nyelvi síkon oldhatók meg. Egy név a benne rejlő jelentéstartalmak révén (identifikáció, motiváció, információtartalom, konnotáció és etimológia; vö. J. SOLTÉSZ i. m.) bizonyos szempontok szerint többé vagy kevésbé lehet „előnyös” viselője számára, s ez lehetőséget és okot is adhat a megváltoztatására. Alapvetően fontos itt az, hogy a névváltoztató maga választhatja meg új nevét. Egy név „előnyösebb” volta nem-

csak szubjektív és külső körülményektől (korszak, társadalmi réteg stb.) is függő tényező, hanem önmagában is relatív: sokszor csakis a régi és az új név egymáshoz való viszonyában értékelhető fogalom. Az alábbi rövid tanulmányban azokat a szempontokat veszem sorra, amelyek a magyar családnév-változtatások során szerepet játszanak az új családnév megválasztásában; más szavakkal: a névkeletkezés síkján megnyilvánuló motivációs tényezőket.

Az új családnév megalkotásában rendszerint több motiváló tényező együttes hatása érvényesül. Három nagy tényezőcsoport játszik itt szerepet: a rendszerbe illesztés igénye és egyúttal ennek hivatalos kötöttségei; a névváltoztató személyéhez objektív módon kapcsolódó – bár a névváltoztatás során gyakran éppen szubjektív okokból érvényesülő – tényezők; továbbá a szubjektív – bár gyakran társadalmi méretekben is jellemző – hatások, azaz a névízlés kérdései. Mindezekhez még egy fontos tényező járul: az új családnévnek olyannak kell lennie, amelyben nincsenek meg a korábbi nevet „előnytelenné” tevő, ahhoz hasonló vagy ugyanezt más módon okozó egyéb vonások. A névváltoztató magának, illetve családjának szebb, jobb nevet keres; korábbi, kevésbé előnyös neve helyett egy nem előnytelen, sőt, akár kifejezetten előnyösnek tetsző nevet fog választani. Ez utóbbi, negyedik szempont a három nagy tényezőcsoport bármelyikében érvényesülhet, felvázolásától azonban itt el kell tekintenem. (l. viszont: FARKAS TAMÁS, A magyar családnév (látszólagos) információtartalma és a névváltoztatások háttere. In: Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére. Szerk. KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA. Bp., 1999. Megj. előtt).

2. A névadás a meglévő névrendszerhez való igazodáson alapul. Esetünkben: a névváltoztató tudatos névalkotó tevékenységével kifejezetten családnévet akar magának alkotni; a beilleszkedés gyakran tökéletes (pl. az apa pusztá keresztnevéből származó családnévek sorában a *Bauer Herbert* néven született *Balázs Béla* neve; vö. HAJDÚ MIHÁLY, Magyar tulajdonnevek. Bp., 1994. 36). A névrendszerhez igazodás egyébként az álnevek nagy részére szintén jellemző, bár egyes művésznevek esetében éppen a hagyományos névrendszertől való szembevető különbözőség válik fontossá (J. SOLTÉSZ i. m. 65).

2.1. A fennálló névrendszerhez való igazodás révén a névváltoztatások során is azon nagy névtípusok jönnek létre, amelyek a hagyományos magyar családnév-anyagban megtalálhatók, kivéve lényegében az idegen (és ismeretlen) eredetű neveket. A névváltoztatással felvett családnév rendszerint magyar, vagy – a mester-séges névalkotás révén a társadalom tagjainak átlagos és szinkrón jellegű nyelvi kompetenciája szerint – annak tűnő, hangzó név. Ha e nevek a magyarnak tekinthető családnévek listájába be is sorolhatók (LADÓ JÁNOS, Mi a magyar családnév? In: Név és társadalom. MNyTK. 160. 51–3), nyelv művelő szempontból nem tekinthetők helyesnek (legteljesebb áttekintésüket l. BENKŐ LORÁND, A családnév-változtatás kérdései. Magyarosan 1948: 40–5, 65–72; 1949: 1–6).

A hivatalos állami szabályozás alapesetben csak kifejezetten magyar hangzású neveket engedélyez (a ma érvényes szabályozást közli UGRÓCZKY MÁRIA, A névviselésről és a névváltozásról. In: Új magyar utónévkönyv. Bp., 1997. 42–9). Emellett is kézenfekvőnek tűnik azonban az, hogy Magyarországon, magyar nyelvi és műveltségi közegben a névváltoztató magyar hangzású nevet kíván felvenni.

(Hasonlóképp vehetjük természetesnek az idegen eredetű családnevek spontán magyarosodásának példáit is, melyek során a szóban forgó név legalább kevésbé idegen hangzásúvá válik.)

A hivatalos névváltoztatások időszakában a magyar nyelvi és műveltségi közegekben magától értetődik az, hogy általában az idegen hangzású családnév az, ami kevésbé előnyös. (A keresztnévek divathatásoknak sokkal inkább kitett világában másképpen áll a helyzet.) Nem szabad viszont elfelejtenünk azt sem, hogy egyes korszakokban különösen fontosak lehettek azok a sokféle módokon és erősséggel (a legbensőbb indíttatástól a mindennapi használati nehézségeken át a pártustasításig terjedő skálán) jelentkező társadalmi eredetű hatások, melyek a nem magyaros családnevek magyaros névre való felcserélésére indíthattak; akár nemcsak egy, a névválasztást befolyásoló szempontként, hanem fő célként is magát a névmagyarosítást (nem véletlen e terminus általánosan elterjedt volta) szabva meg.

2.2. A magyar családnévanyag nemcsak általános, de egészen konkrét mintákkal is szolgálhat a névváltoztatók számára. A névváltoztatók nemcsak egyszerűen a magyar családnévtípusok mintájára alkothatnak új családneveket, hanem egyes neveket egyenesen „készre” vehetnek át saját maguk számára. Így például feltehető az, hogy a *Somlai* nevet nem a *Somló* helynévből képezi újra a névváltoztató, hanem már családnévként veszi át; egyébként a *Somlói* nevet könnyebben elképzelhetnénk. Egyes korszakokban a konkrét – és nem egyszer nyelvművelő szemmel is hibás – minták követése bizonyos neveket túlzottan is gyakorivá tett a névváltoztatók körében (vö. LENGYEL ZOLTÁN, Magyar Névkönyv. Bp., 1917. 210). Ezen túlmenően egyes személyek hatása is feltételezhető bizonyos családnevek terjedésében is, mint például a *Jávor* név két háború közötti népszerűségében. (FORGÁCS KRISZTINA, Zsidó névmagyarosítás a XX. század harmincas éveiben. NÉ. 12: 149–61. 159; e szempontból természetesen teljesen lényegtelen az, hogy Jávor Pál is magyarosított nevet viselt.) A nem csupán a névváltoztató ízléséhez, hanem személyéhez, családjához is szorosan kapcsolódó családnevek választásáról később szölok.

2.3. A hivatalos szabályozás néhány megkötést tartalmaz. Jelenleg: „Idegen hangzású, magyartalanul képzett név, kettős családi név, történelmi név, régies írásmóddal írott vagy olyan családi név felvételét, amelyet már sok család visel – különös méltánylást érdemlő körülmények kivételével – nem lehet engedélyezni” (közli UGRÓCZKY i. m. 44). Fontos tehát a jelenlegi nyelvhez való alkalmazkodás is, továbbá a tulajdonnév gyakorlati funkciójának minél zavartalanabb működése.

3. Egészen elkülönülő csoportot alkotnak azok a névváltoztatások, amelyek háttérében nem a régi név elhagyásának a szándéka áll okként, hanem csakis egyetlen, bizonyos családnév felvételének a célja. Az eredeti családnévforma helyreállítása, a nevelőszülő nevének, az egyébként kihaló anyai ági névnek, és sokszor ettől függetlenül is az anya nevének a felvétele esetében ugyanis nem érvényesül többféle motivációs tényező, különböző választási lehetőségek, hanem a felveendő név eleve adott a választás szempontjából. Ezekben az esetekben a hivatalos szabályozás általánosan követett szabályaitól is könnyen eltekintenek. Igaz persze az is, hogy ezeket a névváltoztatásokat nem mindig lehet élesen elhatárolni

a náluk jóval nagyobb számú és igazából a figyelmet megérdemlő, a korábbi név elhagyásának szándékával végbement névváltoztatásoktól.

4. Az új családnév megválasztását gyakran a névváltoztató személyéhez kapcsolódó különböző tényezők határozzák meg.

4.1. A felvett név kapcsolódhat az illető addigi életéhez, múltjához. Jellemző választás a származási hely vagy egy más, az illető számára meghatározó szerepű település nevének *-i* képzővel való megalkotása; e névváltoztatások a természetes névadásban is igen gyakori mintát követik.

Más jellemző esetekben nem újonnan hoznak létre egy nevet, hanem olyan, már meglévő családnévet választanak, amely személyükhöz szorosan kapcsolódik (ez utóbbi tényező miatt választottam el a magyar névanyagban meglévő konkrét névminták követésétől). Gyakori, jellemző – hiszen sokszor kézenfekvő – lehetőség az anya leánykori nevére való rátalálás. A névváltoztatások egy másik csoportjában a változtatás a rokonság más tagja(i) által korábban már felvett névre történik (általános tendencia, bár a közszereplést jelentő pályáknál a megkülönböztetés szándéka miatt sokszor éppen ellentétes módon hat). Ezekben az esetekben a változtatások rendszerint nem kifejezetten az új név kedvéért történnek (ezért nem tárgyaltam ott korábban), hanem a korábbi családnév elhagyásának szándéka miatt. Ide sorolhatók a közösségi, szóbeli névhasználatot az egyén által „szentesítő”, a nevet „újraalkotó” hivatalos névváltoztatások is.

4.2. A névváltoztatással szerzett családnév legközismertebb módon a névváltoztató személy előző családnévének alapján keletkezik. Ennek hátterében kézenfekvő volta mellett azon – részben akár nem is tudatosuló – szándék is feltételezhető, hogy az illető valamit megőrizzen régi nevéből, ezzel együtt pedig régi önmagából is. A régi és az új családnév közötti kapcsolat fennállhat a hangalak és a szószói jelentés oldalán is.

A hangalak szempontjából rokon névpárok közül rendkívül gyakorinak ismerjük azt a névváltoztatási típust, amelyben a régi és az új név kezdőbetűje megegyezik egymással. (Olyan hiedelem is létezett, mely szerint ez csakis így lehetséges; NyKk. II. 307. Eszerint a széleskörű gyakorlat analógiás módon önmagát erősítő tendenciává vált.) Ezt általában a praktikummal magyarázzák, hiszen a monogrammok használata gyakori és általános dolog volt egykor – viszont éppen ezért egyúttal jobban is kötődhetek hozzá az emberek. A kezdőbetűk egyezésén túl a régi és az új név hangalakja között nagyobb hasonlóságok is fennállhatnak. E névváltoztatások egy része valójában csak a meglévő név magyárosítását vagy szépítését jelenti, egy-két hang cseréje vagy elhagyása révén. Utóbbinak a legszembetűnőbb példáit az *-i* végződésű nevek *-y*-osra való módosításai adják.

A megváltoztatásra kerülő idegen eredetű családnévben benne rejlő, idegen szószói jelentés szintén gyakran válik kiinduló pontjává a névváltoztatóknak. Teljes vagy részleges fordítással hozhatják létre új nevüket, s ezek mellé állíthatók azok a névpárok is, amelyekben az új név nem fordításként, de jelentéstani alapon kapcsolódik az előző névhez. Ezek példáit leginkább a német eredetű nevek változtatása kapcsán láthatjuk; több okra is (a német nyelv közismert volta, a német és zsidó asszimiláció kérdései) visszavezethetően.

A régi név részleges megőrzésének fentebbi tendenciáit világosan mutatják azok a régi és az új családnévből álló névpárok, melyek gyakorisága messze kiemelkedik a többi névváltoztatás közül – bár gyakoriságukat a megváltoztatandó nevek önmagában vett gyakorisága és egyes neveknek a névváltoztatók körében felkapottá válása is befolyásolta. A zsidó névváltoztatások között leggyakoribbak például a *Kohn – Kovács*, *Klein – Kis*, *Weisz – Fehér*, *Kohn – Kun*, *Stern – Csillag*, *Kohn – Kertész*, *Schwarz – Fekete* névpárok voltak (FORGÁCS KRISZTINA, Zsidó névmagyarosítás. 1990. Bölcsészdoktori értekezés az ELTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszékek Könyvtárában. 43).

A régi névhez való ragaszkodásnak sajátos példáit adják a névváltoztatással keletkezett kettős családnevek is, melyekben a névváltoztató régi nevét együtt használja az e mellé – gyakran a fentebb tárgyalt módokon – választott nevével.

5. A felveendő családnév kiválasztását ezen tényezőkön túl, de egyáltalán nem utolsósorban a névízlés befolyásolja. Többféle tényező befolyása alatt álló, időben és társadalmi csoportonként változó fogalom. Szubjektív, de – nyelvművelő szemmel – gyakran helytelen tömegízlésként jelentkezik. A konnotáció felől közelíthető meg, az pedig jelentős részben a magyar családnév (látszólagos) információtartalmához kapcsolódik; ennek részletesebb kifejtésére itt azonban nincs mód (vö. viszont FARKAS i. m.). Hibásan értelmezett névesztétika, előkelőségek, esztétikai célú névmódosítás, névszépítés – hasonló fogalmakkal találkozhatunk a magyar családnév-változtatásokkal foglalkozó és a névízlés kérdéseit is érintő tanulmányokban. A családnévesztétika területét e rövid írás keretein belül nem tekinthetem át, így az ez iránt érdeklődő olvasót kénytelen vagyok ezekre a tanulmányokra utalni.

FARKAS TAMÁS

Anyakönyvi adalékok a csehszlovákiai és szlovákiai magyarság jogfosztottságához

1918-tól napjainkig

Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullását követően az 1919. szeptember 10-én Saint-Germainben kötött békeszerződés a létrejött nemzetállamokkal kapcsolatos nemzetközi jogi problémák megoldását kívánta szentesíteni. Az újonnan született Csehszlovák Köztársaság 1920-ban elfogadott alkotmánya már ennek szellemében deklarálta az állam területén kényszerűen ottrekedt nemzeti kisebbségek jogállását. Az így született alkotmánynak egyik fontos összetevője volt a szabad nyelvhasználat biztosítása. A szabad nyelvhasználat érvényesülése pedig – a törvény betűjéből következőleg – elvileg egyértelműen magába foglalta az anyanyelven történő névhasználatot is. A korbeli anyakönyvek azonban a törvényi szabályozás elveivel